

Jadwiga Pazdan

## Rozporządzenie Rzym I — nowa wspólnotowa kolizyjnoprawna regulacja zobowiązań umownych

### 1. Uwagi wstępne

Program haski, przyjęty przez Radę Europejską w dniu 5 listopada 2004 r.<sup>1</sup>, przewidywał podjęcie prac zmierzających do stworzenia jednolitego wspólnotowego kolizyjnoprawnego uregulowania zobowiązań, rozwodów i separacji, alimentów, majątkowych stosunków małżeńskich oraz spraw spadkowych. Został on już częściowo zrealizowany, doszło bowiem do uzgodnienia i przyjęcia przez Parlament Europejski i Radę następujących aktów:

a) w dniu 11 lipca 2007 r. Rozporządzenia<sup>2</sup> Nr 864/2007, regulującego właściwość prawa dla zobowiązań pozaumownych — rozporządzenie

---

<sup>1</sup> Dz.Urz. UE 2005, C 53 z dnia 3 marca 2005, s. 1.

<sup>2</sup> Na temat tego rozporządzenia w polskim piśmiennictwie por.: A. Nowicka: *Prawo właściwe dla zobowiązań wynikających z czynów niedozwolonych w świetle przepisów rozporządzenia nr 864/2007*. W: *Prawo własności intelektualnej wczoraj, dziś i jutro*. Red. J. Barta, A. Matlak. Kraków 2007, s. 312 i nast.; J. Pazdan: *Rozporządzenie Rzym II — nowe wspólnotowe unormowanie właściwości prawa dla zobowiązań pozaumownych*. W: „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” [dalej: PPPM]. T. 4. Red. M. Pazdan. Katowice 2009; M. Czepelak: *Wybór prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych w rozporządzeniu rzymskim II*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” [dalej: KPP] 2009, z. 2, s. 513 i nast.

Rzym II<sup>3</sup>, z datą początkową jego stosowania wyznaczoną (w art. 32) na dzień 11 stycznia 2009 r. (z wyjątkiem art. 29, który stosuje się od dnia 11 lipca 2008 r.);

b) w dniu 17 czerwca 2008 r. Rozporządzenia Nr 593/2008<sup>4</sup>, określającego prawo właściwe dla zobowiązań umownych — rozporządzenie Rzym I, z datą początkową jego stosowania wyznaczoną (w art. 29 ust. 2) na dzień 17 grudnia 2009 r. (z wyjątkiem art. 26, który stosuje się od dnia 17 czerwca 2009 r.);

c) w dniu 18 grudnia 2008 r. Rozporządzenia Nr 4/2009 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych<sup>5</sup>, które ma być stosowane od dnia 18 czerwca 2011 r. (art. 76 zd. 3), pod warunkiem, że w tym dniu będzie obowiązywał we Wspólnocie Protokół haski z 2007 r.<sup>6</sup> (w odmiennej sytuacji rozporządzenie stosuje się od dnia rozpoczęcia stosowania Protokołu we Wspólnocie); niektóre postanowienia rozporządzenia (wymienione w zd. 2 art. 76) stosuje się jednak od dnia 18 września 2010 r.

Rozporządzenie Rzym I zastąpiło konwencję rzymską z 1980 r.<sup>7</sup> w tym zakresie, w jakim reguluje ono te same zagadnienia. Wyraźnie stwierdza to art. 24 ust. 1 rozporządzenia, zastrzegając jednak wyjątek dotyczący tych terytoriów państw członkowskich, które są objęte zakresem zastosowania konwencji, ale do których nie stosuje się rozporządzenia, zgodnie z art. 299 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską.

Nie doprowadziło to do bardzo głębokich zmian w stanie normatywnym. Wiele rozwiązań zostało bowiem przejętych do rozporządzenia z konwencji. Wprowadzone zmiany nie są jednak wyłącznie zmianami o charakterze kosmetycznym<sup>8</sup>.

Do ważniejszych należą zmiany polegające na: a) nieco innym ujęciu wyłączeń z zakresu zastosowania rozporządzenia w porównaniu z konwencją (art. 1 ust. 2), b) odmiennym unormowaniu właściwości prawa w braku wyboru prawa (art. 4), c) uregulowaniu umów ubezpieczenia w oddzielnym przepisie (art. 7), d) nieco innym ujęciu stosowania przepisów wymuszających swe zastosowanie państwa trzeciego (art. 9 ust. 3), e) unormowaniu potrącenia w oddzielnym przepisie (art. 17), f) wprowa-

<sup>3</sup> Dz.Urz. UE L 199 z dnia 31 lipca 2007, s. 40.

<sup>4</sup> Dz.Urz. UE L 177 z dnia 4 lipca 2008, s. 6—16.

<sup>5</sup> Dz.Urz. UE L 2009, nr 7, s. 1.

<sup>6</sup> Tekst Protokołu z dnia 23 listopada 2007 r. w języku angielskim i francuskim wraz z tłumaczeniem na język polski Anny Juryk ogłoszono w KPP 2009, z. 3, s. 855—873.

<sup>7</sup> Dz.U. 2008, nr 10, poz. 57 (ukazał się z datą 22 stycznia 2008 r.).

<sup>8</sup> W podobnym duchu wypowiedziała się S. Francq: *Le règlement „Rome I” sur la loi applicable aux obligations contractuelles*. „Journal du droit international” 2009, N° 1, s. 42.

dzeniu definicji miejsca zwykłego pobytu (art. 19), g) odmiennym określeniu stosunku rozporządzenia do konwencji, których stronami są wyłącznie państwa członkowskie.

Należy z całą mocą podkreślić, że rozporządzenie nie uchybia stosowaniu: a) przepisów prawa wspólnotowego, które w odniesieniu do kwestii szczególnych ustanawiają normy kolizyjne odnoszące się do zobowiązań umownych (art. 23)<sup>9</sup>, z wyjątkiem określonym w art. 7, obejmującym umowy ubezpieczenia, b) konwencji międzynarodowych, których stronami — w chwili przyjęcia rozporządzenia — było jedno lub więcej państw członkowskich oraz choćby jedno państwo nieczłonkowskie, a które ustanawiają normy kolizyjne odnoszące się do zobowiązań umownych.

Przykład konwencji, która zachowa moc po rozpoczęciu stosowania rozporządzenia, stanowi Konwencja haska o prawie właściwym dla agencji (convention on the law applicable to agency) z 1978 r., której stronami są Francja, Portugalia, Argentyna i Holandia<sup>10</sup>. Nie jest to jednak przykład doniosły dla naszego kraju, gdyż Polska nie jest stroną tej Konwencji.

Wspomnieć można również o Konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r., która wprowadzie zawiera głównie regulację merytoryczną umowy sprzedaży, znajdują się w niej jednak również postanowienia o kolizyjnoprawnym charakterze<sup>11</sup>. Rozporządzenie nie uchybia ich stosowaniu. Trzeba jednak podkreślić, że poszukiwanie statutu kontraktowego stosowanego w charakterze statutu pomocniczego do umowy sprzedaży podlegającej konwencji wiedeńskiej w państwach członkowskich Wspólnoty powinno odbywać się na podstawie rozporządzenia. Zwrot „normy prawa prywatnego międzynarodowego”, występujący w art. 1 ust. 1 pkt b konwencji wiedeńskiej

<sup>9</sup> Chodzi tu w szczególności o przepisy kolizyjne zamieszczone w aktach normatywnych prawa wewnętrznego, stanowiących implementację dyrektyw wspólnotowych. Oto ich przykłady: art. 11b ust. 1 Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych, tekst jedn. Dz.U. 2004, nr 223, poz. 2268 ze zm., art. 9 i 10 Ustawy z dnia 13 lipca 2000 r. o ochronie nabywców prawa korzystania z budynku lub pomieszczenia mieszkalnego w oznaczonym czasie w każdym roku. Dz.U. nr 74, poz. 855 ze zm., art. 17 Ustawy z dnia 20 lipca 2001 r. o kredycie konsumenckim. Dz.U. nr 100, poz. 1081 ze zm.

<sup>10</sup> Por. T. Sadowski: *Konwencja haska z 14 marca 1978 r. o prawie właściwym dla agencji*. KPP 1998, z. 1, s. 131 i nast.; J. Pazdan: *Pełnomocnictwo w prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 2003, s. 25—28.

<sup>11</sup> Dz.U. 1997, nr 45, poz. 286 i 287. Na temat postanowień kolizyjnych konwencji por. M. Pazdan, w: *Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. Komentarz*. Red. M. Pazdan. Kraków 2001, s. 58 i nast. oraz s. 132 i nast.; W. Popiołek, w: *ibidem*, s. 335 (pkt 5); Ł. Żarnowiec: *Problematyka ważności umów podlegających konwencji wiedeńskiej z 11 IV 1980 r. o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów*. Katowice 2008, s. 40 i nast.

w państwach członkowskich Wspólnoty, należy traktować jako odwołanie się do rozporządzenia<sup>12</sup>.

Inne rozwiązanie (w art. 25 ust. 2) przewidziano w odniesieniu do konwencji bilateralnych i multilateralnych zawartych wyłącznie przez państwa członkowskie w zakresie, w jakim konwencje te dotyczą kwestii uregulowanych w rozporządzeniu. Wspomniany przepis przyznaje pierwszeństwo — względem takich konwencji — rozporządzeniu.

Oznacza to zmianę w stosunku do stanu prawnego ukształtowanego przez art. 21 konwencji rzymskiej z 1980 r. Przepis ten stanowił bowiem, że wejście w życie konwencji rzymskiej nie uchybia stosowaniu innych konwencji. Przez cały okres obowiązywania konwencji rzymskiej zachowały zatem moc normy kolizyjne dotyczące zobowiązań umownych, znajdujące się w bilateralnych konwencjach podpisanych przez Polskę nie tylko z państwami nienależącymi do Wspólnoty<sup>13</sup>, lecz również z państwami członkowskimi Wspólnoty<sup>14</sup>. Od chwili rozpoczęcia stosowania rozporządzenia Rzym I konwencje bilateralne łączące Polskę z państwami członkowskimi Wspólnoty, w zakresie, w jakim dotyczą one kwestii uregulowanych w rozporządzeniu, należy uznać za wyparte przez to rozporządzenie.

Rozporządzenie uzyskuje na ogół pozytywną ocenę doktryny. Wskazywane są jednak również jego słabe strony<sup>15</sup>. Nie objęło ono bowiem

<sup>12</sup> Na temat stosunku konwencji wiedeńskiej do konwencji rzymskiej z 1980 r. por. M. Pazdan: *W oczekiwaniu na wejście w życie w Polsce konwencji rzymskiej z 1980 r.* PPPM 2007, T. 2, s. 19, 20.

<sup>13</sup> Por. art. 35 i art. 36 ust. 1 umowy z Federacją Rosyjską z dnia 16 września 1996 r. (Dz.U. 2002, nr 83, poz. 750), art. 32 i art. 33 ust. 1 umowy z Ukrainą z dnia 24 maja 1993 r. (Dz.U. 1994, nr 96, poz. 465), art. 33 i art. 34 umowy z b. Jugosławią z dnia 6 lutego 1960 r. (Dz.U. 1963, nr 27, poz. 162), która zachowała moc prawną w naszych stosunkach m.in. z Chorwacją, Macedonią, Serbią i Czarnogórą, art. 36 i art. 38 ust. 1 umowy z Republiką Białorusi z dnia 26 października 1994 r. (Dz.U. 1995, nr 128, poz. 619).

<sup>14</sup> Por. art. 45 ust. 1 i art. 45A ust. 1 i 2 umowy z Węgrami z dnia 6 marca 1959 r. (Dz.U. 1960, nr 8, poz. 54), częściowo zmienionej dnia 18 września 1980 r. (Dz.U. 1982, nr 5, poz. 32), art. 40 umowy z Rumunią z dnia 15 maja 1999 r. (Dz.U. 2002, nr 83, poz. 752), art. 46 umowy z Bułgarią z dnia 4 grudnia 1961 r. (Dz.U. 1963, nr 27, poz. 88), zmienionej dnia 27 czerwca 1980 r. (Dz.U. 1981, nr 10, poz. 43), art. 33 i 34 umowy z b. Jugosławią z dnia 6 lutego 1960 r. (Dz.U. 1963, nr 27, poz. 162), w zakresie, w jakim zachowała ona moc prawną w naszych stosunkach ze Słowenią, art. 36 umowy z b. Czechosłowacją z dnia 21 grudnia 1987 r. (Dz.U. 1989, nr 39, poz. 210), mającej moc prawną w stosunkach między Polską a Republiką Czeską oraz Polską a Republiką Słowacką, art. 36 umowy z Republiką Litewską z dnia 26 stycznia 1993 r. (Dz.U. 1994, nr 35, poz. 130), art. 38 umowy z Republiką Łotewską z dnia 23 lutego 1994 r. (Dz.U. 1995, nr 110, poz. 534), art. 37 umowy z Republiką Estońską z dnia 27 listopada 1998 r. (Dz.U. 2000, nr 5, poz. 49 i 50).

<sup>15</sup> Por. S. Francq: *Le règlement...*, s. 48, 49.

wszystkich państw członkowskich (por. informacje w pkt. 44—46 preambuły oraz art. 1 ust. 4 rozporządzenia). Jego wprowadzenie nie zostało poprzedzone stworzeniem koncepcji ogólnej (teorii) wspólnotowego prawa kolizyjnego. Taką koncepcję trzeba dopiero zbudować.

## 2. Zasięg przestrzenny norm kolizyjnych ustanowionych w rozporządzeniu

W myśl art. 1 ust. 1 rozporządzenia, jego postanowienia stosuje się w sprawach powiązanych z prawem różnych państw. Nie dodano do tego zwrotu przymiotnika „członkowskich”. Oznacza to, że zamiarem twórców rozporządzenia było objęcie jego zasięgiem nie tylko spraw powiązanych wyłącznie z prawem państw członkowskich lub z jednej strony z prawem państwa członkowskiego, z drugiej zaś strony — z prawem państwa nieczłonkowskiego, lecz także spraw powiązanych wyłącznie z prawami państw nienależących do Unii<sup>16</sup>.

Zatem stosowanie rozporządzenia nie zostało uzależnione od powiązania rozpatrywanego stanu faktycznego z Unią Europejską lub państwem członkowskim Unii<sup>17</sup>.

Zgodny z powyższymi stwierdzeniami jest też art. 2 rozporządzenia, który stanowi, że „prawo wskazane przez rozporządzenie” stosuje się bez względu na to, czy jest ono prawem państwa członkowskiego.

„Prawo wskazane przez rozporządzenie” to także prawo wybrane przez strony na podstawie art. 3 rozporządzenia. Może nim być prawo państwa nieczłonkowskiego także wtedy, gdy sprawa powiązana jest wyłącznie z prawem państw członkowskich.

Wymaganie powiązania sprawy z prawem różnych państw, przewidziane w art. 1 ust. 1, oznacza, że rozporządzenia nie stosuje się do sprawy w całości powiązanej z prawem jednego tylko państwa. Spraw takich dotyczy jednak art. 3 ust. 3 rozporządzenia, dopuszczający w ramach przysługującej stronom autonomii woli, której granice wyznacza prawo właściwe dla danej sprawy (prawo państwa, z którym sprawa ta

<sup>16</sup> S. Leible, M. Lehmann: *Die Verordnung über das auf vertragliche Schuldverhältnisse anzuwendende Recht („Rom I“)*. „Recht der Internationalen Wirtschaft” [dalej: RIW] 2008, H. 8, s. 529; S. Francq: *Le règlement...*, s. 47 i nast.

<sup>17</sup> Por. S. Francq: *Le règlement...*, s. 47.

jest powiązana), tzw. materialnoprawne wskazanie prawa innego państwa<sup>18</sup>. Przedmiotem materialnoprawnego wskazania może być zresztą nie tylko prawo innego państwa, lecz dowolny zbiór norm. Dlatego też w rozważanym przypadku należy mówić o materialnoprawnym wskazaniu regulacji prawnej.

Na tle omawianego tu wymagania „powiązania sprawy z prawem różnych państw” nasuwa się pytanie o to, jakie czynniki o istnieniu takiego powiązania rozstrzygają. Wydaje się, że nie chodzi tu o wszelkie (jakiegokolwiek) okoliczności, lecz jedynie o okoliczności doniosłe (relewantne) z kolizyjnoprawnego punktu widzenia, a więc o okoliczności mogące prowadzić do kolizji praw w przestrzeni. Ustalając je, należy brać pod uwagę z jednej strony wyniki prawnoporównawczych badań systemów kolizyjnych, z drugiej zaś strony — okoliczności rozpatrywanego przypadku.

Wydaje się też, że występujący w art. 3 ust. 3 rozporządzenia zwrot „wszystkie inne elementy stanu faktycznego” (poza materialnoprawnym wskazaniem regulacji prawnej) należy uzupełnić słowami: „mogące mieć znaczenie z kolizyjnoprawnego punktu widzenia” („kolizyjnoprawnie relewantne”)<sup>19</sup>.

### 3. Przedmiotowy zakres zastosowania rozporządzenia

Główną wskazówkę użyteczną przy ustalaniu przedmiotowego zakresu zastosowania rozporządzenia zawiera art. 1 ust. 1 zd. 1. Stanowi on, że rozporządzenie stosuje się do „zobowiązań umownych w sprawach cywilnych i handlowych”.

Zwrócić też trzeba uwagę na liczne wyłączenia przewidziane w art. 1 ust. 2. Pokrywają się one w znacznej mierze z wyłączeniami określonymi w art. 1 ust. 2 konwencji rzymskiej z 1980 r. Pominąć trzeba w tych rozważaniach różnice dotyczące redakcji niektórych przepisów wyłącza-

<sup>18</sup> Na temat tej koncepcji por. M. Pazdan: *Materialnoprawne wskazanie a kolizyjnoprawny wybór prawa*. W: „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego”. T. 18. Red. M. Pazdan. Katowice 1995, s. 105—119; Idem: *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym — aktualne tendencje*. W: *Europeizacja prawa prywatnego*. T. 2. Red. M. Pazdan, W. Popiołek, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar. Warszawa 2008, s. 139—141.

<sup>19</sup> Por. podobne propozycje interpretacyjne zgłoszone przez J. Pazdan (*Rozporządzenie Rzym II...*, s. 24 i nast.) w odniesieniu do odpowiednich postanowień rozporządzenia Rzym II.

jących, znajdujących się w obu aktach. Wymagają one oddzielnej szczegółowej analizy.

Pragnę jednak zwrócić uwagę na wyłączenie ustanowione w art. 1 ust. 2 pkt i rozporządzenia, obejmujące zobowiązania wynikające z kontaktów handlowych mających miejsce przed zawarciem umowy, które nie ma odpowiednika w konwencji rzymskiej z 1980 r., oraz na dość wąskie ujęcie wyłączenia z art. 1 ust. 2 pkt j, dotyczącego umów ubezpieczenia. Pierwszy przypadek pozostaje w związku z uregulowaniem odpowiedzialności z tytułu *culpa in contrahendo* w rozporządzeniu Rzym II, drugi zaś jest wynikiem wprowadzenia do rozporządzenia przepisu odnoszącego się do umów ubezpieczenia (art. 7).

Według przeważającego w doktrynie poglądu, pojęciu zobowiązań umownych występującemu w art. 1 ust. 1 konwencji rzymskiej z 1980 r. należało nadawać znaczenie autonomiczne, niezależne od znaczenia przypisywanego temu pojęciu w prawie merytorycznym i kolizyjnym poszczególnych państw, ustalane z wykorzystaniem wskazówek metody kwalifikacji, nazywanej kwalifikacją funkcjonalną<sup>20</sup>.

Podobnie należy postępować, interpretując omawiany zwrot występujący w art. 1 ust. 1 rozporządzenia<sup>21</sup>.

Istotną wskazówkę interpretacyjną zawiera też pkt 7 preambuły rozporządzenia. Stwierdzono w nim, że przedmiotowy zakres zastosowania oraz przepisy rozporządzenia powinny być spójne z Rozporządzeniami Nr 44/2001 (rozporządzenie Bruksela I) i Nr 864/2007 (rozporządzenie Rzym II). Postulatem spójności należy w szczególności objąć zabiegi związane z ustalaniem zakresu przedmiotowego rozporządzenia Rzym I oraz zasięgu norm jurysdykcyjnych rozporządzenia Bruksela I. Ma z tym związek rozgraniczenie zakresu zastosowania rozporządzeń Rzym I i Rzym II.

<sup>20</sup> Por. P. Lagarde: *Le nouveau droit international privé des contrats après l'entrée en vigueur de la Convention de Rome du 19 juin 1980*. „Revue critique de droit international privé” [dalej: RCDIP] 1991, s. 292 i nast.; J. Skąpski: *Konwencja EWG z 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych jako „model” dla regulacji międzynarodowego prawa obligacyjnego w prawach krajowych, ze szczególnym uwzględnieniem prawa polskiego*. KPP 1994, z. 2, s. 192; D. Martiny, in: Ch. Reithmann, D. Martiny: *Internationales Vertragsrecht*. Köln 2004, s. 15 (n.b. 8); M. Pazdan: *W oczekiwaniu...*, s. 12; M. Wojewoda: *Zakres prawa właściwego dla zobowiązań umownych*. Warszawa 2007, s. 68 i nast.; W. Czepelak: *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*. Warszawa 2008, s. 452, pkt 543, 545; E. Kamarad: *Pojęcie „zobowiązania umownego” w świetle konwencji rzymskiej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych*. W: „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego”. Vol. 7. Z. 1. Kraków 2009, s. 49 i nast.

<sup>21</sup> Por. S. Leible, M. Lehmann: *Die Verordnung...*, s. 529, co pozwala — ich zdaniem — obejmować zakresem rozporządzenia tzw. faktyczne stosunki umowne („faktische Vertragsverhältnisse”).

## 4. Wybór prawa

Przepisy art. 3 konwencji rzymskiej z 1980 r. i art. 3 rozporządzenia Rzym I mają podobne brzmienie. W tym ostatnim przepisie odnaleźć można jednak również postanowienie, które nie ma odpowiednika w konwencji rzymskiej. Jest to art. 3 ust. 4 rozporządzenia. Stanowi on, że jeżeli wszystkie inne (poza wyborem prawa) elementy stanu faktycznego w chwili dokonania wyboru są zlokalizowane w jednym lub większej liczbie państw członkowskich, to dokonany przez strony wybór innego prawa niż prawo państwa członkowskiego nie narusza stosowania przepisów prawa wspólnotowego, w odpowiednich przypadkach w kształcie, w jakim zostały one wdrożone w państwie członkowskim sądu. Chodzi tu o przepisy, których nie można wyłączyć w drodze umowy (przepisy bezwzględnie wiążące).

Nie jest to ograniczenie samego wyboru prawa, ale ograniczenie zastosowania prawa wybranego.

O dopuszczalności wyboru prawa i ramach, w jakich wybór jest dopuszczalny rozstrzyga samo rozporządzenie. Oznacza to, że wybór prawa przewidziany w art. 3 ust. 1, 2 i 5 rozporządzenia może dotyczyć wyłącznie zobowiązania umownego mieszczącego się w zakresie zastosowania tego aktu (art. 1 ust. 1).

Już wcześniej była mowa o art. 3 ust. 3 dotyczącym zobowiązań umownych w stanach faktycznych powiązanych z prawem jednego tylko państwa. Dokonany w takim przypadku przez strony „wybór” prawa innego państwa nie jest wyborem prawa właściwego w ścisłym tego słowa znaczeniu (wyborem kolizyjnoprawnym), lecz stanowi jedynie materialnoprawne wskazanie regulacji prawnej, skuteczne w granicach wynikających z postanowień prawa państwa, z którym stosunek zobowiązaniowy jest w całości powiązany<sup>22</sup>.

Przepis art. 3 ust. 1 rozporządzenia dopuszcza wybór nieograniczony. Wybrać więc można prawo obowiązujące w dowolnym państwie lub na części terytorium dowolnego państwa. Wybrać można również prawo państwa niebędącego członkiem Unii (na przykład cieszące się dużym uznaniem prawo szwajcarskie).

<sup>22</sup> Na temat tej koncepcji por. M. Pazdan: *Materialnoprawne wskazanie...*, s. 105 i nast.; W. Popiołek: *W sprawie ograniczeń kolizyjnoprawnego wyboru prawa w polskiej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym*. W: *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*. Kolegium red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar. Kraków 1994, s. 340 i nast.

Prawo wybrane nie musi być powiązane ze stosunkiem zobowiązaniowym, dla którego wybór prawa następuje. Wybrać można jedynie prawo obowiązujące w jakimś państwie<sup>23</sup>.

Do tekstu ostatecznego rozporządzenia nie weszło postanowienie znajdujące się w projekcie z dnia 15 grudnia 2005 r., które dopuszczało wyjątek od tej zasady<sup>24</sup>. W myśl art. 3 ust. 2 tego projektu, strony mogły wybrać nie tylko prawo obowiązujące w określonym państwie, lecz również zasady i reguły materialnego prawa umów uznane na płaszczyźnie międzynarodowej lub wspólnotowej<sup>25</sup>.

Odwolanie się przez strony w umowie obligacyjnej — pod rządem rozporządzenia — do regulacji niestanowiącej prawa obowiązującego w jakimś państwie (na przykład do Reguł międzynarodowych kontraktów UNIDROIT, zasad europejskiego prawa umów lub INCOTERMS) może być traktowane jedynie jako materialnoprawne wskazanie regulacji prawnej<sup>26</sup>. Jest dopuszczalne i skuteczne w granicach swobody kontraktowej ukształtowanej przez prawo, któremu umowa podlega (odszukane zgodnie z art. 4—8 rozporządzenia).

Postulat poszerzenia przedmiotu wyboru będzie zapewne powracał w toczonych na ten temat dyskusjach<sup>27</sup>. Wiele za nim przemawia. Będzie on w pełni uzasadniony po zakończeniu prac nad europejskim prawem umów. Należy wówczas stworzyć możliwość wyboru między prawem obowiązującym w jakimś państwie a europejskim prawem umów (niebędącym źródłem prawa).

<sup>23</sup> Por. S. Leible, M. Lehman: *Die Verordnung...*, s. 533; F. Diedrich: *Rechtswahlfreiheit und Vertragsstatut — eine Zwischenbilanz angesichts der Rom I — Verordnung*. RIW 2009, H. 6, s. 384.

<sup>24</sup> Na jego temat por. S. Leible: *Rechtswahl*. In: *Ein neues Internationales Vertragsrecht für Europa — Der Vorschlag für eine Rom I — Verordnung*. Hrsg. F. Ferrari, S. Leible. Jena 2007, s. 42; S. Leible, M. Lehmann: *Die Verordnung...*, s. 533, 534; O. Lando, P. Arnt Nielsen: *The Rome I Regulation*. „Common Market Law” 2008, s. 1694 i nast.

<sup>25</sup> Co do wątpliwości, jakie budziła ta propozycja, por. P. Lagarde: *Remarques sur la proposition de règlement de la Commission européenne sur la loi applicable aux obligations contractuelles (Rome I)*. RCDIP 2006, N° 2, s. 336; P. Mankowski: *Der Vorschlag für die Rom — Verordnung*. „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” [dalej: IPRax] 2006, s. 102; E. Jayme, Ch. Kohler: *Europäisches Kollisionsrecht* 2006. *Eurozentrismus ohne Kodifikationsidee?* IPRax 2006, H. 6, s. 539 i nast.; M. Pazdan: *Autonomia woli...*, s. 145, 146; R. Wagner: *Der Grundsatz der Rechtswahl und das mangels Rechtswahl anwendbare Recht (Rom I — Verordnung)*. IPRax 2008, H. 5, s. 379, 380.

<sup>26</sup> Por. S. Leible, M. Lehmann: *Die Verordnung...*, s. 534; F. Diedrich: *Rechtswahlfreiheit...*, s. 384.

<sup>27</sup> Por. D. Martiny: *Neue Impulse im Europäischen Internationalen Vertragsrecht*. „Zeitschrift für Europäisches Privatrecht” 2006, s. 68 i autorzy tam powołani; S. Leible: *Rechtswahl...*, s. 47 i nast. oraz autorzy tam powołani; S. Leible, M. Lehmann: *Die Verordnung...*, s. 533, 534.

Już dziś zresztą zasada, że można wybrać jedynie prawo obowiązujące w jakimś państwie działa tylko wtedy, gdy rozstrzyganie sporów należy do sądów państwowych. W sądownictwie polubownym dopuszczalne jest upoważnienie przez strony arbitrów do orzekania według zasad prawa lub zasad słuszności (por. art. 1194 § 1 polskiego k.p.c.).

Rozporządzenie nie dopuszcza wyłączenia umowy spod prawa<sup>28</sup>. Za skuteczny można jednak uznać wybór negatywny<sup>29</sup>, jeśli dotyczy on tylko niektórych progów w kaskadzie powiązań występujących w roli łączników przedmiotowych, nie wyłącza więc w całości możliwości odszukania prawa właściwego.

Dopuszczalne jest zatem postanowienie stron umowy sprzedaży wyłączające właściwość prawa państwa, w którym sprzedawca ma miejsce zwykłego pobytu. W takim przypadku wyłączone jest zastosowanie jedynie art. 4 ust. 1 pkt a rozporządzenia. Spełniona jest zaś przesłanka zastosowania art. 4 ust. 4 rozporządzenia. Zastosowanie tego ostatniego przepisu nie może jednak prowadzić do właściwości prawa państwa, w którym sprzedawca ma miejsce zwykłego pobytu, wyłączonej wola stron (wyborem negatywnym).

Podobnie jak konwencja rzymska z 1980 r., rozporządzenie rozstrzyga wyraźnie w sensie pozytywnym kwestię dopuszczalności wyboru następczego i zmiany dokonanego wcześniej wyboru prawa (art. 3 ust. 2 zd. 1). Zastrzega jednak, że zmiana dokonana przez strony po zawarciu umowy nie narusza ważności umowy ze względu na wymagania dotyczące formy ani praw osób trzecich (art. 3 ust. 2 zd. 2).

Rozstrzygnięto też wyraźnie kwestię dopuszczalności częściowego wyboru prawa, a więc wyboru prawa właściwego jedynie dla części umowy (art. 3 ust. 1 zd. 2). Wydaje się jednak, że dopuszczalny jest również złożony wybór prawa właściwego<sup>30</sup>, a więc poddanie umowy (umownego stosunku zobowiązaniowego) prawu więcej niż jednego państwa, jeśli tylko strony wytyczą jednocześnie zakresy zastosowania tych różnych systemów prawnych. Złożony wybór prawa bez wskazania przez strony zakresów zastosowania poszczególnych systemów prawnych będzie bezskuteczny.

Dokonując złożonego wyboru prawa, strony mogą wybrać prawo jednego państwa jako właściwe do oceny ważności umowy, innemu zaś poddać

---

<sup>28</sup> Por. J. Pazdan: *Czy można wyłączyć umowę spod prawa?* „Państwo i Prawo” 2005, z. 10, s. 11, 12 (i literatura powołana tamże w przyp. 34) co do konwencji rzymskiej.

<sup>29</sup> Por. ibidem, s. 12, 13.

<sup>30</sup> Por. A. Marmisse-d'Abbadie d'Arrast: *Nouveaux instruments de coopération*. „Revue trimestrielle de droit commercial et de droit économique” (RTDcom), 2008, octobre—décembre, s. 893.

ocenę stosunku zobowiązaniowego powstałego dzięki tej umowie. Każdy z tych aspektów może być bez wątpienia przedmiotem częściowego wyboru prawa.

Dopuszczalność częściowego lub złożonego wyboru prawa nie ulega też wątpliwości w odniesieniu do kontraktów mieszanych, z którymi mamy dość często do czynienia w międzynarodowym obrocie handlowym. Świetny przykład takiego kontraktu stanowi umowa o budowę kompletnego obiektu przemysłowego.

Nasuwa się jednak pytanie, czy za część umowy w rozumieniu art. 3 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia, dla której dopuszczalny jest kolizyjnoprawny wybór częściowy, może być uznany jakiś pojedynczy aspekt (niewielki fragment) stosunku umownego, na przykład unormowanie rozwiązania umowy, czy też odpowiedzialności z tytułu rękojmi za wady. Na pytanie to pod rządą konwencji rzymskiej z 1980 r. udzielane były rozbieżne odpowiedzi<sup>31</sup>. Podobny spór pojawi się zapewne na tle rozporządzenia.

Wydaje się, że do kwestii tej należy podejść bez uprzedzeń. Jeżeli więc z woli stron wynika, że chodzi im o wybór kolizyjnoprawny, to to, że zakresem tego wyboru objęły tylko fragment stosunku umownego nie powinno pozbawiać tego wyboru skutków kolizyjnoprawnych, co oznacza wyłączenie w całości skutkiem wyboru zastosowania prawa, które byłoby właściwe w braku wyboru prawa, łącznie z jego przepisami bezwzględnie wiążącymi, oczywiście, jedynie w zakresie wskazanym przez strony.

Dopuszczalny jest nie tylko wybór prawa wyraźny, lecz również wybór dokonany w sposób dorozumiany<sup>32</sup>. W myśl art. 3 ust. 1 rozporządzenia, w tym ostatnim przypadku powinien on „w sposób jednoznaczny wynikać z postanowień umowy lub okoliczności sprawy”.

Nie ma jednak zastosowania w rozważanym zakresie koncepcja hipotetycznej woli strony.

W rozporządzeniu znajdujemy też dowód na to, że jego twórcy traktują wybór prawa jako czynność prawną prawa prywatnego międzynarodowego<sup>33</sup>. Oto bowiem art. 3 ust. 5 rozporządzenia nakazuje przy poszukiwaniu prawa właściwego do oceny istnienia i ważności wyboru prawa właściwego stosować art. 10, 11 i 13 rozporządzenia.

Wybór prawa dopuszczalny jest też dla umów uregulowanych w oddzielnych przepisach rozporządzenia. Chodzi tu: o umowę przewozu

<sup>31</sup> Za wąskim rozumieniem pojęcia części umowy na tle art. 3 ust. 2 konwencji rzymskiej opowiedział się zwłaszcza M. Wojewoda: *Zakres...*, s. 105, 127 i nast.

<sup>32</sup> Por. D. Martiny: *Neue Impulse...*, s. 70; S. Leible: *Rechtswahl...*, s. 43 i nast.; S. Leible, M. Lehmann: *Die Verordnung...*, s. 532.

<sup>33</sup> Za taką koncepcją opowiedział się już dawno J. Skąpski: *Autonomia woli w prawie międzynarodowym prywatnym w zakresie zobowiązań z umów*. Kraków 1964, s. 130. Por. też S. Leible: *Rechtswahl...*, s. 42 i nast.

(art. 5), umowy konsumenckie (art. 6), umowy ubezpieczenia (art. 7) i umowy o pracę (art. 8). W każdym z tych przypadków może on mieć zasadniczo charakter wyboru nieograniczonego. Wyjątki od tego dotyczą umowy przewozu osób (art. 5 akapit 2) oraz umów ubezpieczenia innych niż objęte zakresem art. 7 ust. 2 (art. 7 ust. 3). W tych przypadkach mamy do czynienia z wyborem ograniczonym (między powiązaniem wskazanymi w rozporządzeniu).

Z kolei ograniczenie zakresu zastosowania prawa wybranego dotyczy umów konsumenckich oraz umów o pracę. W myśl art. 6 ust. 2 rozporządzenia, wybór prawa dla umowy konsumenckiej nie może prowadzić do pozbawienia konsumenta ochrony przysługującej mu na podstawie przepisów, których nie można wyłączyć w drodze umowy (czyli przepisów bezwzględnie wiążących), a które stanowiłyby prawo właściwe w braku wyboru prawa. Podobne rozwiązanie dla umów o pracę przewiduje art. 8 ust. 1.

Warto też zauważyć, że w świetle postanowień rozporządzenia wybór prawa może odnosić się również do zobowiązań umownych dotyczących nieruchomości (inne rozwiązanie przewidywał art. 25 ust. 2 naszej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r.).

## 5. Poszukiwanie prawa właściwego w braku wyboru prawa

Jest wiele różnic między unormowaniem właściwości prawa w braku wyboru prawa w rozporządzeniu i konwencji rzymskiej<sup>34</sup>.

W art. 4 rozporządzenia znajduje się ogólne unormowanie właściwości prawa w zakresie zobowiązań umownych na wypadek braku wyboru prawa, natomiast w kolejnych przepisach zamieszczono oddzielne unormowania dotyczące: umów przewozu (art. 5), umów konsumenckich (art. 6), umów ubezpieczenia (art. 7) i umów o pracę (art. 8). W porównaniu z konwencją rzymską z 1980 r. wzrosła więc liczba oddzielnych (szczegółowych) regulacji.

---

<sup>34</sup> Co do tych zmian por. R. Wagner: *Der Grundsatz...*, s. 382 i nast.; F. Ferrari: *Objektive Anknüpfung*. In: *Ein neues Internationales Vertragsrecht für Europa...*, s. 57 i nast.; S. Leible, M. Lehmann: *Die Verordnung...*, s. 534 i nast.; O. Lando, P. Arnt Nielsen: *The Rome I Regulation...*, s. 1701 i nast.; S. Francq: *Le règlement...*, s. 57 i nast.

Zmiany dotknęły też unormowanie ogólne (art. 4). Zrezygnowano bowiem z ogólnej dyrektywy poszukiwania prawa najściślej związanego (art. 4 ust. 1 konwencji) oraz ogólnie ujętej reguły, sformułowanej zgodnie z koncepcją charakterystycznego świadczenia (art. 4 ust. 2 konwencji), na rzecz oddzielnej regulacji właściwości prawa dla różnych typów lub grup umów (art. 4 ust. 1 rozporządzenia). Regule zrezagowanej zgodnie z koncepcją charakterystycznego świadczenia przyznano z kolei rolę unormowania uzupełniającego przepisu art. 4 ust. 1 (art. 4 ust. 2). Reguła ta odnosi się do umów niewymienionych w art. 4 ust. 1 oraz umów, których składniki są objęte zakresem więcej niż jednego z przypadków określonych w ust. 1 lit. a, h. Właściwe jest w tych sytuacjach prawo państwa miejsca zwykłego pobytu strony zobowiązanej do spełnienia świadczenia charakterystycznego.

Natomiast w myśl art. 4 ust. 1 rozporządzenia:

a) umowa sprzedaży towarów podlega prawu państwa, w którym sprzedawca ma miejsce zwykłego pobytu;

b) umowa o świadczenie usług podlega prawu państwa, w którym usługodawca ma miejsce zwykłego pobytu;

c) umowa, której przedmiotem jest prawo rzeczowe na nieruchomości lub prawo do korzystania z nieruchomości, podlega prawu państwa, w którym nieruchomość jest położona;

d) niezależnie od lit. c, umowa dotycząca czasowego korzystania z nieruchomości na użytek własny, zawarta na okres nie dłuższy niż sześć kolejnych miesięcy, podlega prawu państwa, w którym oddający nieruchomość do korzystania ma miejsce zwykłego pobytu, pod warunkiem, że biorący do korzystania jest osobą fizyczną i ma miejsce zwykłego pobytu w tym samym państwie;

e) umowa franczyzy podlega prawu państwa, w którym franczyzobiorca ma miejsce zwykłego pobytu;

f) umowa dystrybucji podlega prawu państwa, w którym dystrybutor ma miejsce zwykłego pobytu;

g) umowa sprzedaży towarów w drodze licytacji podlega prawu państwa, w którym odbywa się licytacja, jeżeli miejsce to można ustalić;

h) umowa zawarta w ramach wielostronnego systemu, który kojarzy lub ułatwia kojarzenie wielu transakcji kupna i sprzedaży instrumentów finansowych w rozumieniu definicji z art. 4 ust. 1 pkt 17 dyrektywy 2004/39/WE, zgodnie z regułami innymi niż uznaniowe, i który podlega jednemu prawu, podlega temu właśnie prawu.

Wynik zastosowania art. 4 ust. 1 lub art. 4 ust. 2 może być skorygowany ze względu na okoliczności konkretnego przypadku. Przepis art. 4 ust. 3 rozporządzenia stanowi bowiem, że „jeżeli ze wszystkich okoliczności sprawy wyraźnie wynika, że umowa pozostaje w znacznie ściślejszym

związku z państwem innym niż państwo wskazane w ust. 1 lub 2, stosuje się prawo tego innego państwa” (reguła korekcyjna).

Przepisem dopełniającym regulację właściwości prawa na wypadek braku wyboru prawa jest art. 4 ust. 4 rozporządzenia. Według niego, „jeżeli nie można ustalić prawa właściwego zgodnie z ust. 1 lub 2, umowa podlega prawu państwa, z którym wykazuje najściślejszy związek”.

Unormowania szczególne z art. 5—8 będą przedmiotem oddzielnych omówień.

## 6. Zakres zastosowania statutu kontraktowego

Ogólne unormowanie zakresu zastosowania statutu kontraktowego znajduje się w art. 12 rozporządzenia. Oddzielnie uregulowano natomiast właściwość prawa do oceny przelewu wierzytelności i subrogacji umownej (art. 14), subrogacji ustawowej (art. 15), sytuacji wielości dłużników (art. 16) i potrącenia (art. 17).

Zgodnie z art. 12 ust. 1 rozporządzenia, prawo właściwe dla umowy ma zastosowanie w szczególności do:

- „a) jej wykładni;
- b) wykonywania wynikających z niej zobowiązań;
- c) w granicach uprawnień przyznanych sądowi przez prawo procesowe, skutków całkowitego lub częściowego niewykonania tych zobowiązań, łącznie z określeniem wysokości szkody, w zakresie, w jakim rozstrzygają o tym przepisy prawa;
- d) różnych sposobów wygaśnięcia zobowiązań oraz przedawnienia i utraty praw wynikającej z upływu terminów;
- e) skutków nieważności umowy”.

Z kolei według art. 12 ust. 2, „bierze się pod uwagę prawo państwa, w którym następuje wykonanie” w odniesieniu do „sposobu wykonania oraz środków, które może podjąć wierzyciel w przypadku nienależytego wykonania”.

Wyliczenie zamieszczone w art. 12 ust. 1 jest wyliczeniem przykładowym. Można więc dopowiedzieć, że statutowi kontraktowemu podlega także ocena wad oświadczeń woli.

Zdolność stron do zawarcia umowy jest objęta zakresem statutu personalnego każdej ze stron. Ustalany jest on na podstawie miarodajnych

w tym względzie krajowych norm kolizyjnych. W naszym kraju są to normy ustanowione w art. 9 ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r.

Korekturę w zakresie zdolności wprowadza art. 13 rozporządzenia. Stanowi on, że „w przypadku umowy zawartej między osobami, które znajdują się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która miałaby zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych na podstawie prawa tego państwa, może powołać się na brak zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych wynikający z prawa innego państwa jedynie wówczas, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona umowy wiedziała o tym braku lub nie wiedziała o nim z powodu niedbalstwa”.

Przepis ten nie odnosi się do osób prawnych. Nie ma też podstaw, by stosować go do tych osób odpowiednio.

Oddzielnie unormowano w rozporządzeniu właściwość prawa do oceny istnienia i ważności umowy (art. 10) oraz wymagań w zakresie formy (art. 11).

Istnienie i ważność umowy ocenia się według prawa, które zgodnie z rozporządzeniem byłoby dla niej właściwe, gdyby umowa była ważna. To samo odnosi się do oceny istnienia i ważności poszczególnych postanowień umowy oraz wpływu ich braku lub nieważności na całą umowę.

W odniesieniu do formy przepis art. 11 ustanawia następujące reguły:

a) jeżeli umowa zawierana jest między osobami, które — lub których przedstawiciele — znajdują się w tym samym państwie w chwili jej zawarcia (umowa zawarta *inter praesentes*), to jest ważna ze względu na formę, jeśli spełnia wymagania dotyczące formy określone przez prawo właściwe dla umowy zgodnie z rozporządzeniem (*lex causae*) lub przez prawo państwa, w którym umowa została zawarta (*lex loci contractus*);

b) jeżeli natomiast umowa zawierana jest między osobami, które — lub których przedstawiciele — znajdują się w chwili jej zawarcia w różnych państwach, to jest ona z punktu widzenia wymagań dotyczących formy ważna, jeśli spełnia wymagania co do formy określone przez prawo właściwe dla umowy zgodnie z rozporządzeniem (*lex causae*) lub prawo państwa, w którym w chwili zawarcia umowy znajduje się którakolwiek ze stron (lub jej przedstawiciel reprezentujący ją przy zawarciu umowy), lub prawo państwa, w którym którakolwiek ze stron miała w tym czasie miejsce zwykłego pobytu;

c) jednostronna czynność prawna odnosząca się do umowy już zawartej (np. wypowiedzenie lub odstąpienie od umowy) lub umowy, która ma być zawarta (np. oferta), jest ważna ze względu na formę, jeżeli spełnione są wymagania co do formy określone przez prawo, które jest lub byłoby właściwe dla umowy zgodnie z rozporządzeniem, lub przez prawo państwa, w którym ta czynność prawna została dokonana, lub prawo

państwa, w którym osoba, która dokonała czynności, miała w tym czasie miejsce zwykłego pobytu;

d) jeżeli przedmiotem umowy obligacyjnej jest prawo rzeczowe na nieruchomości lub prawo do korzystania z nieruchomości, wymagania dotyczące formy takiej umowy podlegają prawu państwa miejsca położenia nieruchomości (*lex rei sitae*), gdy zgodnie z tym prawem: 1) wymagania te stosuje się bez względu na miejsce zawarcia umowy i prawo dla niej właściwe oraz 2) wymagań tych nie można wyłączyć w drodze umowy.

Przedstawionych reguł nie stosuje się do umów konsumenckich. Forma tych umów podlega prawu państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu (art. 11 ust. 4).

Warto zwrócić uwagę na to, że w przypadkach uregulowanych w art. 11 ust. 1—3 mamy do czynienia z właściwością w pełni alternatywną. Dla ważności umowy wystarczy dopełnić wymagania przewidziane w jednym z wchodzących w grę (na zasadzie alternatywy) systemów prawnych. Zasadę tę trzeba stosować — jak się wydaje — również wtedy, gdy jeden z wchodzących w grę systemów prawnych nie stawia żadnych wymagań w zakresie formy.

Pozytywnie należy ocenić wzbogacenie w rozporządzeniu „alternatywy” (art. 11 ust. 2 i 3) w porównaniu z konwencją rzymską (art. 9 ust. 2 i 3) o prawo miejsca zwykłego pobytu którejkolwiek ze stron (art. 11 ust. 2) lub osoby dokonującej czynności jednostronnej (art. 11 ust. 3). Jest to zgodne z dążeniem do odformalizowania międzynarodowego obrotu.

## **7. Zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego**

Rozporządzenie reguluje także niektóre zagadnienia zaliczane tradycyjnie do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego.

Przepis art. 20 wyłącza odesłanie. Jest to uzasadnione ze względu na właściwości przewidzianego w rozporządzeniu mechanizmu kolizyjnoprawnego (szeroka autonomia woli, obecność reguł korekcyjnych przy ustalaniu prawa właściwego w braku wyboru prawa).

Artykuł 21 określa znaczenie klauzuli porządku publicznego. Twórcy rozporządzenia najwyraźniej nie zachęcają do posługiwania się tym instrumentem kolizyjnoprawnym. Wspomniany przepis stanowi bowiem,

że stosowanie prawa właściwego „może zostać wyłączone jedynie wówczas, gdy takie stosowanie jest w sposób oczywisty niezgodne z porządkiem publicznym państwa siedziby sądu”.

W przepisie tym nie uregulowano w pełni skutków zastosowania klauzuli porządku publicznego, ograniczając się do wskazania skutków negatywnych. Doktryna poszukiwać będzie zapewne odpowiedzi na pytanie, jakie prawo powinno zastąpić prawo, którego zastosowanie zostało dzięki klauzuli wyłączone.

Jeżeli wyłączenie dotyczy prawa wybranego, to zastąpić je powinno prawo wskazane (w zależności od umowy, o jaką chodzi) przez art. 4, 5, 6, 7 lub 8.

I wreszcie w rozporządzeniu znalazło się uregulowanie sytuacji niejednolitości prawa (art. 22). Przepis art. 22 ust. 1 nakazuje w takim przypadku każdą jednostkę terytorialną uważać za państwo. Zgodnie z art. 22 ust. 2 rozporządzenia, państwo członkowskie, w którym w zakresie zobowiązań umownych zachodzi sytuacja niejednolitego prawa, nie ma obowiązku stosowania rozporządzenia przy rozstrzyganiu kolizji wewnętrznych między poszczególnymi obszarami prawnymi.